

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันหลักในการพัฒนาคน ประกอบด้วยสมาชิก ได้แก่ บิดา มารดา ผู้ให้กำเนิดบุตร ผู้สร้างทรัพยากรมนุษย์สู่สังคมและความคงไว้ซึ่งความเป็นสมาชิกของสังคมต่อไป ผู้ซึ่งทำหน้าที่ในการขัดเกลาสมาชิกของสังคม (socialization) เช่น การให้การอบรม การเรียนรู้ การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ประเพณีและชีวิตความเป็นอยู่ การสร้างบุคลิกภาพ ระบบวิธีคิด การให้คุณค่าของสิ่งต่าง ๆ สถาบัน บุคลิกและพฤติกรรมที่แสดงออกมาของบุคคล ส่วนหนึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากครอบครัว เป็นพื้นฐานที่มีบทบาทสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับมนุษย์ทุกคนในสังคม เปรียบเสมือนจักรกลชิ้นแรกที่ทำหน้าที่หล่อหลอมบุคลิกภาพของบุคคลให้เป็นไปตามที่สังคมต้องการ ครอบครัวยังถือเป็นหน่วยเศรษฐกิจย่อยที่สุดที่มีความสำคัญสูงต่อระบบเศรษฐกิจส่วนรวม ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการผลิต การบริโภค และการออม ที่ต้องเริ่มจากครอบครัวก่อนทั้งสิ้น รวมทั้งเป็นรากฐานการสร้างชุมชนและสังคมที่เข้มแข็งอีกด้วย

สถานการณ์ในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปด้วยเหตุผลของการเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตแบบวัฒนธรรมตะวันตก หรือการรับกระแสโลกาภิวัตน์ หรือค่านิยมทางสังคมในการดำเนินชีวิตที่ชายและหญิงนิยมอยู่ด้วยกันก่อนแต่งงาน ปัจจัยเหล่านี้ล้วนได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่แสดงถึงการขาดความมั่นคงทางครอบครัว คือ ครอบครัวไม่สมบูรณ์แบบ (Uncompleted Family) เช่น มารดาเลี้ยงบุตรตามลำพัง ครอบครัวแตกแยก สิ่งที่แสดงให้เห็นความไม่สมบูรณ์แบบของครอบครัว คือ การหย่าร้าง แตกแยก ครอบครัวที่ไม่มีพ่อ หรือไม่มีแม่ (Single Parent) หรือมีแต่แม่คนเดียว (Single Mother) การหย่าร้างที่เพิ่มสูงขึ้นส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากทั้งหญิงและชายมีความอดทนต่อกันน้อยลง ครอบครัวพ่อ หรือแม่เลี้ยงลูกตามลำพัง หมายถึง ครอบครัวที่มีเพียงพ่อ หรือแม่ และลูก เนื่องจากสาเหตุของการหย่าร้าง การเป็นหม้าย แยกทาง การทอดทิ้ง รูปแบบของครอบครัวที่มีพ่อ หรือแม่เลี้ยงลูกตามลำพังมีมากขึ้น เนื่องจากอัตราการหย่าร้างที่มีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง การแยกกันอยู่ของครอบครัว และจากการเสียชีวิตของคู่สมรสโดยเฉพาะครอบครัวที่มีแม่เป็นหัวหน้าครอบครัวและเลี้ยงลูกตามลำพังจะมีแนวโน้มสูงขึ้น การที่ครอบครัวมีผู้ปกครองที่เป็นพ่อ หรือแม่คนเดียว ทำให้ต้องแบกรับผิดชอบทั้งของตนเอง ครอบครัว

และบุตรเพิ่มขึ้น ครอบครัวที่มีผู้ปกครองคนเดียวต้องรับภาระหนักด้านเศรษฐกิจ ประสบปัญหาความเครียดและความว้าเหว่ ทำให้ไม่มีเวลาในการอบรมสั่งสอนและการช่วยเหลือลูกในด้าน การเรียนอย่างเหมาะสม (“ค่านิยมสำคัญ สถิติข้อมูลวิชาการ,” ออนไลน์, 2548)

จากอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์และภาวะความทันสมัยที่เน้นปัจเจกบุคคลและ ค่านิยมในการบริโภคและวัตถุนิยมมากขึ้น ส่งผลให้สังคมมีการแข่งขัน ประกอบกับความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี อุตสาหกรรมและกระแสเศรษฐกิจของประเทศและ โลก ส่งผลต่อค่าครองชีพและแบบแผนของครอบครัว ในระบบเศรษฐกิจ บทบาทของแรงงานสตรี ที่เข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมอย่างมากในระบบเศรษฐกิจ คือ การเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัย การผลิต แรงงานหญิงต้องแบกรับผิดชอบการประกอบอาชีพ เพื่อนำรายได้มาใช้จ่ายใน ครอบครัว ในขณะที่เดียวกันต้องเป็นแม่ที่ดีของลูก ๆ ดังนั้น แรงงานหญิงจะได้รับความกดดันจาก การแบ่งปันหน้าที่หลาย ๆ ด้าน เพราะมีเวลา เงินทอง กำลังกายที่จำกัด และการอยู่ในสภาวะ กัดดันของนายจ้าง ที่นายจ้างเลือกปฏิบัติต่อแรงงานหญิง ในเรื่องโอกาสในการเลื่อนขั้น ตำแหน่งงาน ค่าจ้างที่ได้รับต่ำกว่าตำแหน่งชาย ซึ่งเป็นการเข้าสู่กำลังแรงงานสตรี ดังแสดงใน ตารางที่ 1.1

ตารางที่ 1.1

อัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงาน จำแนกตามสถานภาพ เพศ
และเขตการปกครอง การสำรวจไตรมาสที่ 1 ของปี 2548

(หน่วยเป็นร้อยละ)

เขตการปกครอง และเพศ	สถานภาพสมรส						เคยสมรส แต่ไม่ทราบ สถานภาพ
	รวม	โสด	สมรส	หม้าย	หย่า	แยกกันอยู่	
ยอดรวม	71.2	58.2	80.0	39.3	81.2	80.1	41.6
ชาย	80.2	63.4	89.8	44.7	87.6	85.6	47.6
หญิง	62.4	51.3	70.1	37.9	77.7	77.1	39.6

ตารางที่ 1.1 (ต่อ)

(หน่วยเป็นร้อยละ)

เขตการปกครอง และเพศ	สถานภาพสมรส						เคยสมรส แต่ไม่ทราบ สถานภาพ
	รวม	โสด	สมรส	หม้าย	หย่า	แยกกันอยู่	
ในเขตเทศบาล	69.7	60.9	78.0	36.9	79.0	79.7	46.5
ชาย	77.3	62.8	87.2	38.2	83.3	86.2	62.3
หญิง	62.7	58.9	68.6	36.6	77.3	76.5	39.5
นอกเขตเทศบาล	72.0	56.3	80.8	40.3	82.7	80.3	33.7
ชาย	81.6	63.8	91.0	47.5	89.6	85.3	-
หญิง	62.3	44.6	70.7	38.5	78.0	77.5	39.7

ที่มา: สำนักสถิติพยากรณ์ สำนักงานสถิติแห่งชาติ พ.ศ. 2548

จากตารางที่ 1.1 พิจารณาอัตราการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานกับสถานภาพสมรส พบว่าผู้ที่มีสถานภาพหย่า มีส่วนร่วมในกำลังแรงงานในอัตราสูงสุด คือ ร้อยละ 81.2 และพบว่าชายที่สมรสแล้วและหญิงที่หย่า มีส่วนร่วมในกำลังแรงงานสูงสุด คือ ร้อยละ 89.8 และร้อยละ 77.7 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาตามเขตปกครองพบว่า ในเขตเทศบาลผู้ที่มีสถานภาพแยกกันอยู่ มีส่วนร่วมในกำลังแรงงานในอัตราสูงสุด คือ ร้อยละ 79.7 ชายที่สมรสร้อยละ 87.2 และหญิงที่หย่าร้อยละ 77.3 ส่วนนอกเขตเทศบาลผู้ที่มีสถานภาพหย่ามีส่วนร่วมในกำลังแรงงานในอัตราสูงสุดคือร้อยละ 82.7 ชายที่สมรสแล้วร้อยละ 91.0 และหญิงที่หย่าร้อยละ 78.0 (ไม่นับรวมกำลังแรงงานที่เคยสมรสแต่ไม่ทราบสถานภาพ ซึ่งมีเพียงเล็กน้อย คิดเป็นร้อยละ 0.01 ของกำลังแรงงานทั้งหมด) เมื่อแรงงานสตรีได้เข้ามามีบทบาทในระบบเศรษฐกิจ ด้วยเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยในการผลิต คือ ปัจจัยนำเข้า สิ่งี่แรงงานสตรีหวังจะได้รับจากการทำงาน คือ ค่าตอบแทนหรือค่าจ้างจากการทำงานนั้น ๆ เพื่อนำมาใช้จ่ายในการดำรงชีวิตประจำวัน ด้วยภาระที่ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูบุตรและค่าใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียนของบุตร เป็นสิ่งที่แสดงถึงสภาวะความยากลำบากของมารดาที่เลี้ยงบุตรตามลำพัง

ในฐานะพลเมืองของรัฐ ที่ควรจะได้รับสวัสดิการสังคมตามกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 งานสวัสดิการสังคมได้กำหนดหน้าที่ของรัฐในการดูแลและจัดสวัสดิการสังคมให้แก่ประชาชนในรัฐที่เกี่ยวกับสตรี การได้รับการคุ้มครองตาม พ.ร.บ.ส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ. 2546 การส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมขององค์กรสาธารณะประโยชน์และหน่วยงานของรัฐ มี 2 ลักษณะ คือ การให้การสนับสนุนโครงการด้านการจัดสวัสดิการสังคมที่มีผลต่อผู้รับบริการสวัสดิการสังคม และเป็นโครงการด้านการส่งเสริม การพัฒนา การสงเคราะห์ การคุ้มครอง การป้องกัน การแก้ไข และการบำบัดฟื้นฟู รวมทั้งเป็นโครงการที่สนับสนุนการพัฒนา หรือการให้บริการเกี่ยวข้องกับสาขาใดสาขาหนึ่ง ตามความเหมาะสม เช่น บริการทางสังคม การศึกษา สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย การฝึกอาชีพ การประกอบอาชีพ นันทนาการ และกระบวนการยุติธรรม เป็นต้น

หน่วยงานเอกชนที่ให้บริการสังคมแก่มารดา เช่น สหทัยมูลนิธิ บ้านสายสัมพันธ์ สำนักภคินีศรีชุมพาบาล บ้านสุขฤทัย บ้านพักฉุกเฉิน บ้านพระคุณ พริยานุเคราะห์มูลนิธิ สมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรี สมาคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย และมูลนิธิมิตรมวลเด็กแห่งประเทศไทย เป็นต้น การดำเนินงานอย่างสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และเป้าหมาย เน้นการทำงานเฉพาะด้านที่มีความเชี่ยวชาญและชำนาญ หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนร่วมกันช่วยเหลือทางสังคมแก่มารดาเลี้ยงบุตรตามลำพังเพื่อสนับสนุนส่งเสริม และบริการทดแทนให้ต่อเนื่อง และครอบคลุมด้านสวัสดิการสังคมแก่มารดามากที่สุด

สังคมไทยกำลังอยู่ในช่วงขั้วเคลื่อนไหวให้สตรีมีสิทธิและโอกาสเท่าเทียมกับบุรุษ คือ ความเสมอภาคด้านครอบครัวและการสมรส สตรีมีสิทธิที่จะได้รับสิทธิประโยชน์และโอกาสจากรัฐบนพื้นฐานความเสมอภาคกับบุรุษ สิทธิการมีสวัสดิการครอบครัวและการพัฒนาสังคม สิทธิที่จะได้รับบริการสวัสดิการสังคมด้านอาชีพ การงาน ทุนการศึกษา การจ้างงาน การประกันสังคม

จากสถานการณ์ต่าง ๆ ข้างต้น ผู้ศึกษาตระหนักถึงความสำคัญของสตรีในฐานะผู้ให้กำเนิด ในบริบทของแรงงาน ที่ต้องรับผิดชอบเลี้ยงบุตรตามลำพังและบุตรที่อยู่ในความอุปการะของมารดานั้น ๆ อาจตกอยู่ในสภาวะยากลำบาก ผู้ศึกษาจึงสนใจศึกษาชีวิตการทำงาน สวัสดิการที่ได้รับและความต้องการสวัสดิการ ของมารดาเลี้ยงบุตรตามลำพัง เพราะมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งยังเป็นการสนับสนุนมารดาในฐานะผู้ให้กำเนิดแก่บุตร ในฐานะพลเมืองของประเทศเพื่อนำไปสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืนต่อไปด้วย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาในการทำงานและสวัสดิการสำหรับมารดาเลี้ยงบุตรตามลำพัง
2. เพื่อศึกษาความต้องการสวัสดิการในชีวิตการทำงานของมารดาเลี้ยงบุตรตามลำพัง

ขอบเขตของการศึกษา

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาครั้งนี้ครอบคลุมชีวิตการทำงาน สวัสดิการที่ได้รับ และความต้องการสวัสดิการของมารดาเลี้ยงบุตรตามลำพัง 8 ด้าน คือ การได้รับความคุ้มครองเกี่ยวกับสภาพการจ้าง การได้รับการปฏิบัติต่ออย่างเป็นธรรมในการทำงาน การมีส่วนร่วมตัดสินใจในสถานประกอบการ การได้ทำงานที่ทำพยายความสามารถ ความสัมพันธ์ระหว่างงานกับวงจรชีวิต สภาพแวดล้อมในการทำงาน สวัสดิการสำหรับมารดาเลี้ยงบุตรตามลำพัง และการสนับสนุนทางสังคม
2. ขอบเขตด้านประชากร ประชากรของกรณีศึกษาครั้งนี้ คือ มารดาเลี้ยงบุตรตามลำพัง ซึ่งสนใจและพร้อมให้ข้อมูล

คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา

มารดาเลี้ยงบุตรตามลำพัง หมายถึง หญิงที่มีบุตรโดยไม่ได้จดทะเบียนสมรสกับชาย ผู้เป็นบิดาของเด็กและบิดาของเด็กไม่ได้อุปการะ หรือ จดทะเบียนสมรสตามกฎหมายกับชาย ผู้เป็นบิดาของเด็กแต่ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากบิดาของเด็ก และมีภาระต้องเลี้ยงบุตรตามลำพัง

สวัสดิการสังคม หมายถึง การจัดสรรบริการ เพื่อสร้างเสริมชีวิตความเป็นอยู่และสวัสดิภาพของประชาชน ด้วยจุดมุ่งหมายของการป้องกัน บำบัดความเดือดร้อน สร้างเสริม และพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคม

สวัสดิการแรงงาน หมายถึง การจัดสวัสดิการแรงงานสตรีที่เลี้ยงบุตรตามลำพังได้รับจากหน่วยงานของรัฐและเอกชนให้แก่ลูกจ้าง เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตในการทำงาน